

pas framsteg av Peters seger utan att den hämmade Sveriges (och inte minst Finlands) samhällsutveckling under den efterföljande frihetstiden. Därför sammanfaller Pavlenkos höga uppskattning av Peters reformverk med den dominerande ståndpunkten bland västliga historiker. Tsaren påbörjade Rysslands europeisering, förvandlade riket till en europeisk stormakt med en reguljär armé, en modern örlogsflotta och en unificerad och hierarkisk byråkrati. Först under Peter blev den ryska halvasiatiska despotin ett absolutistiskt envælde. Betecknande nog är Pavlenko helt främmande för den anti-petrinska strömkantringen (som framhävt den petrinska totalitarismens likhet med både stalinism och hitlerism!), vilken utmärker t.ex. hans yngre kollega V. Vosgrins historiska publicistik (se V. Vosgrin. *Norden i russisk historie*, Oslo 1991, s. 10, skriftserien *Norden i Europa*).

Pavlenkos digra bok kröner på sätt och vis hans forskning om Peter den Stores tid. Boken inleder förhoppningsvis en rad tsarbiografier. Det saknas fortfarande moderna ryska vetenskapliga livsskildringar om t.ex. Katarina II, Alexander I och II. Ändå, kan man, att döma av Pavlenkos livsverk, knappast vänta sig att äldre ryska forskare skall revidera sina historiska åsikter, snarare en uppriktigare och friare framställning av dessa samt en allt bättre täckning av ämnen och företeelser som tidigare undveks.

Aleksander Kan

Gustaviansk förvaltningshistoria

Peter Nordström, *Reformer och rationalisering. Kung, råd och förvaltning under tidig gustaviansk tid, 1772–1778*. Acta universitatis stockholmiensis, Stockholm studies in history 44. 229 s. Almqvist & Wiksell International, Stockholm 1991.

Under 1980-talet bedrevs en relativt aktiv forskning rörande svenskt 1700-tal med stark betoning särskilt på frihetstiden. Peter Nordström har sålunda i sin doktorsavhandling om den gustavianska epokens statliga förvaltning fördjupat sig företeelser, vars historiska betydelse fram till våra dagar har färgats av C. T. Odhners över hundra år gamla verk *Sveriges politiska historia under konung Gustaf III:s regering* (del I utkom 1885).

Författarens syfte har varit att skapa en helhetsbild av ärendenas behandling inom rikets centrala förvaltning från 1772 års statskupp fram till 1778 års riksdag. Han har utrett förvaltningens organisation, arbetsprocesser och

beslutsfattande och därtill belyst förändringarna i förhållande till läget under frihetstiden. Bland infallsvinklarna kan nämnas förvaltningens specialisering och arbetsfördelning. Som typfall används verksamheten i riksrådet, inom kansli- och handelskollegierna, statskontoret, kommittéerna samt landshövdingarnas tjänsteutövning.

Nordströms undersökning förstärker den vedertagna uppfattningen att personliga förbindelser spelade en central roll i Gustav III:s förvaltningssystem. Det fanns sålunda riksråd av två slag: å ena sidan kungens betrodda och å andra sidan män i ledet, på vars lott föll att sköta rutinärendena. De personliga relationernas betydelse accentuerades speciellt i skötseln av statens finanser, när statskontoret miste en stor del av sitt inflytande till förmån för den år 1773 grundade handels- och finansexpeditionen. Via dess ordförande Johan Liljecrantz fick kungen effektivt kontroll över statsmedlens användning – låt vara att bl.a. Liljecrantz' i sina memoarer uppgav att många av Gustavs plötsliga och förhastade beslut fattades utan rådplägning.

Nordström påvisar i sin utredning av beredningen av initiativ från fältet att t.ex. behandlingstiden, från landshövdingens brev fram till beslutets fattande, var avgjort kortare under tidigt gustavianskt styre än under slutet av frihetstiden. Den uppskrivade takten gjorde sig även gällande i handelskollegiet där ärendena i början av 1700-talet hade stockat sig och fastnat. Detta sammanhänge naturligtvis med att ständernas övervakning hade bortfallit, men även med att kungen och kollegierna i princip var ense om behovet av någon form av liberalisering av ekonomin.

Författaren framlägger även övertygande bevis att effektiviteten ökade inom kommittéerna. Dylika – närmare bestämt 15 stycken – grundades i rask takt mellan augusti 1772 och slutet av följande år. Deras arbetstakt var emellertid av helt annan klass än vad fallet vanligtvis hade varit under frihetstiden; under de första gustavianska åren kom kommittéerna att koncentrera sig på noggrant avgränsade frågor, sköta sina uppgifter förhållandevis snabbt samt framlägga förslag, vilkas inverkan på beslutsfattandet var väggande och som sedermera ledde till betydelsefulla förordningar i frågor gällande t.ex. myntrealisationen och brännvinsfrågan.

Att riksrådets maktpositioner försvagades är även ett känt faktum. Nordström påvisar bl.a. statistiskt att riksrådets förslag och kommentarer avtog, men pekar samtidigt på att rådets arbetsrutiner fick ökad dynamik. Omsättningen minskade, vilket ökade sakkunskapen, och arbetsfördelningen blev klarare genom att vissa riksråd i högre grad än tidigare kom att handlägga ofta återkommande frågor av en viss typ. En annan betydande förändring var att de tidsödande, men praktiskt taget betydelselösa plena nästan totalt avskaffades.

Flera av riksråden kom att sitta som sakkunniga i olika kommittéer, som i början av den gustavianska epoken i många avseenden övertog kollegiernas funktioner under frihetstiden. Praxisen gynnade kungen, emedan den gav honom tillfällen att utnyttja sitt nätverk av personliga förbindelser.

Trots många intressanta forskningsresultat ger undersökningen ställvis ett aningen yligt intryck. I samband med problemställningen uppges att avsikten är att jämföra forskningsresultaten med den europeiska utvecklingen, framförallt med samtida förändringar i Ryssland, Danmark och Preussen. Den internationella komparationen blir det oaktat oansenlig; författaren konstaterar närmast att de upplysta despoterna strävade att liberalisera ekonomiska restriktioner och montera ned byråkratiska förvaltningssystem. I motsats till mången annan svensk dissertation, där teorin i väl hög grad fått överskugga empirin, skulle denna del av undersökningen ha vunnit på en teoretisk infallsvinkel.

Mer än en gång tvingas Nordström dra slutsatser utgående från ett tämligen snävt material och det är inte heller sällsynt att han trots omfattande beräkningar, p.g.a. alltför få fall, inte kunnat nå särskilt vittbärande konklusioner. Slutsatserna har ofta dragits på basen av korrespondensvolymen mellan olika myndigheter och Kungl. Maj:t. I vissa fall hade det lönat sig att dryfta vilken betydelse antalet skrivelser egentligen har, inte minst med tanke på att undersökningen i andra sammanhang visar att förvaltningen i högre grad än tidigare kom att styras med hjälp av personliga förbindelser.

Nordströms arbete är likväl en intressant och saklig presentation av ett centralt ämne. Man kan endast hoppas att vi skulle få flera undersökningar gällande den gustavianska epoken på båda sidor om Bottniska viken. I egenskap av fullfjädrad propagandist lyckades Gustav III skapa uppfattningar om sitt styre som än i dag framstår som självklara. Den gustavianska tidens historia är onekligen i behov av samma typ av preciseringar, korrigeringar och nytolkningar, som under de två senaste decennierna företagits i fråga om frihetstiden bl.a. i samband med kritiken av *Malmsströms* monumentalverk.

Ilkka Teerijoki

Statsmakten och hungersnöden

Oiva Turpeinen, Näläntorjunta ja hyvinvointivaltion perusteet. Hallinto ja kansalainen 1805–1905 [Åvvrjandet av hungersnöd och välfärdsstatens grunder. Förvaltningen och medborgaren 1805–1905], 208 s. Helsinki 1991.

Finland var ännu under 1800-talet en av Europas avkrokar. Reseskildringar och folkbeskrivningar ger en föga smickrande bild av förhållandena i storfurstendömet. Finland var ett "u-land" med stora regionala skillnader och kontraster.